

Pri vortordo en Esperanto

Raporto de la Gramatika Sekcio de la Akademio de Esperanto

Oni ofte renkontas la aserton, ke la fraza vortordo en Esperanto estas libera¹. Tio estas iasence vera; tamen oni atentu, ke la vortordo ludas gravan rolon en Esperanto, ĉar ĝi distingas inter tio, kio estas jam «konata» (ekz-e, antaŭe menciita) kaj tio, kio estas «nova». La baza principo estas simpla: la «konata» parto kutime aperas unue en la frazo, kaj la «nova» parto aperas fine. Depende de la gramatika tradicio, la «konatan» parton oni nomas *temo*, *topiko*, aŭ *antaŭsupozo*, kaj la «novan» parton *remao*, *komento*, aŭ *fokuso*.

Ĉiu el tiuj terminoj havas sian apartan difinon kaj utilon, sed en ĉi tiu dokumento, ni utiligos la konceptojn *temo* kaj *remao*. Pere de ili, ni prezentos ampleksigon kaj precizigon de la baza principo de la vortordo kaj ni klarigos la vortordon en kelkaj atentindaj frazoj de la Fundamenta Ekzercaro. Ni okupiĝos ĉefe pri [indikaj propozicioj](#).

La temo kaj la remao

En komunikaĵoj oni plej ofte povas apartigi du partojn:

- la **temon**, kiu indikas kuntekston, kadron, ion jam konatan, al kio la komunikaĵo rilatas; kaj
- la **remaon**, la propre informan parton, kiu prezentas la enhavon de la komunikaĵo.

En dialogo la remao de respondo estas tiu frazmembro, kiu rilatas al la demandovorto. Por trovi la remaon en rakonta frazo oni rekonstruu la demandon, kiun tiu frazo devas respondi en la menso de la rakontanto.

En la normala vortordo oni unue metas la temon, kaj poste la remaon. Tion evidentigas respondoj al demandoj (la temoj aperas substrekte; la remaĵoj, *kursive*):

- (1) Kie estas la libro kaj la krajono? — La libro estas *sur la tablo*, kaj la krajono kuŝas *sur la fenestro* [FE §6]
- (2) Sur la tero kuŝas *ŝtono* [FE §6] { Kio kuŝas sur la tero? }
- (3) Rozo estas *floro* [FE §5] { Kio estas rozo? }
- (4) Johanon (...) la gepatroj nomas *Ĵoĉjo* [FE §39] { Kiel oni nomas Johanon? }
- (5) Mi saltas *tre lerte* [FE §40] { Kiel mi saltas? }
- (6) La montritajn naŭ vortojn ni konsilas *bone ellerni* [FE §30] { Kion oni faru pri tiuj vortoj? }
- (7) En la mondon *venis nova sento*
- (8) Tra la mondo *iras forta voko* [Espero] { Kio okazas en la mondo? }

La rakontoj kutime formas ĉenojn, en kiuj la remaĵoj de pli fruaj frazoj aperas kiel temoj de frazoj postaj. La temo de la unua frazo ofte estas ero de komuna scio, ekz-e²

- (8) En la urbo Florenco ... troviĝas *malgranda transversa strato* ... Sur ĝi ... troviĝas plej perfekte artiste farita *porko el kupro*.
- Sed en fikciaj rakontoj, precipe en fabeloj, tia frazo povas esti nurremaa, sentema, ekz-e³
- (9) Estis iam *malgranda knabo*, kiu malvarmumis.

1 Ekz-e en PAG, §272: «En Esperanto la vortordo estas libera, t.e. en ĝi ne ekzistas specialaj vortordoreguloj, oni devas klopodi nur je klareco kaj bonsoneco».

2 FA, «Kupra porko».

3 FA, «Sambuka virineto».

La rekta ordo kaj inversio

Ĉia ajn frazmembro (eventuale kun siaj dependaĵoj) povas aperi en la rolo de temo aŭ remao. La plej simpla kaj ofta maniero apartigi ilin estas per la vortordo, kiel en la ekzemploj ĉi-supre; surbaze de tiu principo eblas konstrui tutan serion:

- 5 (10) Mi volonte plenumis *lian deziron* [FE §42] {Kion?}
(11) Lian deziron mi plenumis *volonte* {Kiel?}
(12) Lian deziron volonte plenumis *mi* {Kiu plenumis?}
(13) Lian deziron mi volonte *plenumis* {ne ignoris}
(14) Mi volonte plenumis *deziron lian* {Kies deziron?}

10 En Esperanto ĉi tia vortordo (temo → remao) estas **la rekta ordo**.

Tamen oni ankaŭ povas marki remaon leksike, per enkonduka vorto (*eĉ, ĝuste, nome, nur* ktp):

- (15) Peĉjo manĝas *nur viandon*.
(16) *Nur* Peĉjo manĝas viandon.
(17) *Nur tiu* ne eraras, *kiu neniam ion faras* [PE].

15 Fakte en tiaj frazoj la enkonduka vorto havas alian ĉeffunkcion (ekz-e *nur* ĉi tie estas vorto apartiga kaj kontraŭmeta); sed kromefike ĝi ankaŭ remaigas.

En la frazoj, kiuj komenciĝas per remao, kia (16), do devias de la rekta ordo, okazas **inversio**. Kompreneble ankaŭ la frazon (16) eblas aranĝi en la rekta ordo:

- (18) Viandon manĝas *nur Peĉjo*.

20 Tre ofte la artikolo akompanas la temon, kaj ĉe remao determinilo ofte malestas:

- (19) Antaŭ la domo staras *arbo* [FE §8].

Tamen ĝenerale la artikulado estas nek sufiĉa, nek nepra indikilo: ambaŭ frazpartoj povas havi aŭ malhavi artikolon; nesubstantivaj temoj artikolon plejparte ne akceptas ktp:

- (20) La patro estas *en la ĉambro* [FE §8].

25 Iam inversio estas ŝuldata al kontinueco de parolfluo; ekz-e parolante pri fuĝo oni povas citi proverbon [PE]:

- (21) *Granda* estas la mondo, sed rifuĝon ne donas.

Senkunteksta, nuda enkonduka inversio principe estas ebla, sed nekutima; ĝi postulas fortan intonacian emfazon kaj per tio igas la frazon patosa. Kp (el la parolado Zamenhofa antaŭ la 4^a UK en Dresdeno):

- (22) *Granda* estas la diferenco inter homo-infano kaj homo-viro; *granda* eble estos la diferenco inter la nuna Esperanto kaj la evoluciinta Esperanto de post multaj jarcentoj...

35 *Tre ŝpareme* oni uzu tian emfazon — unue ĉar ĝenerale oni ne trouzu stilefektejn, kaj due ĉar la Esperanta intonacio ne estas normigita, kaj emfazo kutima al esperantistoj de unu lando povas ŝajni stranga al esperantistoj alilandaj.

Tradukante versaĵon de Heine, K. Kalocsay tre strikte paŭsis la germanan vortordon:

- (23) *Pinarbo* staras norde
Sur kalva mont' en sol'.

Rezultis inversio, kiu postulas intonacian emfazon de *pinarbo* (alie oni emus interpreti la lokon

kiel remaon). Zamenhof preferis rearanĝi la frazon, tiel ke oni povas voĉlegi ĝin trankvile:

- (24) En nord' *unu pino* en solo
Dormetas sur nuda altaĵo ...

5 **Noto.** Emfazon oni povas uzi por diversaj celoj, kaj remaigo estas unu el multaj. Ekz-e en la Antaŭparolo de la Fundamento aperas frazo, kie kursiva emfazo (de la vortoj «riĉigadi» kaj «nun») aperas kaj en la temo (*Riĉigadi* la lingvon), kaj en la remao (jam *nun*):

- (25) *Riĉigadi* la lingvon per novaj vortoj oni povas jam *nun*.

Pri misinfluo de aliaj lingvoj

10 En multaj lingvoj, interalie en la denaskaj lingvoj de multaj Esperantistoj, la vortordo ne estas tiel libera kiel en Esperanto. Tamen eĉ en tiuj lingvoj la ordo «temo → remao» validas. En iuj situacioj oni povas simple aranĝi la frazelementojn laŭ tiu ordo, same kiel oni faras en Esperanto:

- (26) La fenestron rompis *ŝia filo* { Kiu rompis la fenestron? }

15 En tiu ekzemplo, la objekto estas la temo kaj pro tio troviĝas komence de la frazo, kaj la subjekto estas la remao kaj pro tio troviĝas fine de la frazo. Sed tiu senpera aranĝo de ĉiu frazparto en la ĝusta loko, kvankam ofta fenomeno en Esperanto, ne ĉiam eblas en aliaj lingvoj. Ili ofte uzas apartajn gramatikajn rimedojn por fari tion, kaj unu tia rimedo estas la pasiva voĉo, en kiu la objekto fariĝas la subjekto:

- (27) La fenestro estis rompita de *ŝia filo*.

20 Tiu rimedo ekzistas ankaŭ en Esperanto, kompreneble, sed oni atentu ke la pasiva voĉo ne estas tiel necesa en Esperanto kiel en kelkaj aliaj lingvoj. En iuj situacioj ĝi ebligas esprimon de verba aspekto aŭ kombinon de subjektoj en kunordigo (ekz-e «li eniris la kaĝon kaj estis tuj mortigita de la besto»), sed ofte la pli simpla kaj rekta aktiva voĉo, kiel en (26), estas preferinda.

Alia gramatiko rimedo kiun kelkaj lingvoj uzas por distingi inter la temo kaj la remao estas la tiel nomataj fenditaj frazoj:

- 25 (28) Estas *ŝia filo* kiu rompis la fenestron.

Tiaj fenditaj frazoj ne ekzistis en la klasika Esperanto, kaj kvankam nun ili estas pli oftaj, ili en certaj okazoj povas kaŭzi miskomprenon. En frazo kiel (29), ekz-e, oni klasike komprenus *estas* kiel *ekzistas*:

- (29) Estas homoj, kiuj faris tion.

30 La frazo tiel signifus «Iuj homoj faras tion», «Ekzistas homoj kiuj faras tion»; sed se oni komprenas ĝin kiel fenditan frazon, ĝi signifus «Tion faras *homoj*» (ne bestoj, ne dioj, ne aliplanedanoj).

35 En kelkaj lingvoj, la pasiva voĉo kaj fenditaj frazoj estas tre oftaj, ĉar tie ili ofte estas la plej facilaj rimedoj por distingi inter la temo kaj la remao. Tiuj rimedoj ekzistas ankaŭ en Esperanto, sed ili tute ne estas la plej facilaj. Ili havas sian utilon, sed troa uzado estas malkonsilinda kaj oni atentu ke ĝenerale, la rekta, senpera aranĝo de la vortoj kiel en (26) estas multe pli klara kaj simpla.

Glosaro

emfazo

40 uzo de intonaciaj, tipografiaj, leksikaj aŭ sintaksaj rimedoj por atentigi pri iu frazparto (angle: *emphasis*; france: *mise en relief*; germane: *Hervorhebung*; ruse: *выделение*).

fendita frazo

speco de remaigo uzata en diversaj lingvoj rigidordaj: frazon, kies signifo en lingvo liberorda (i.a. en Esperanto) esprimeblas per simpla propozicio, oni transformas en frazon kompleksan, kies ĉefpropozicio (la elfendaĵo) entenas la remaon, kaj la reston oni metas en subpropozicion (angle: *cleft sentence*; france: *construction clivée*; germane: *Spaltsatz*).

frazmembro

parto de frazo, kiu formas bazan sintaksan unuon: subjekto, objekto, predikato, komplementoj... (france: *membre de phrase*; germane: *Satzglied*; ruse: член предложения).

indika propozicio

propozicio per kiu oni rakontas, diras, asertas ion [PAG].

intonacio

frazmelodio kaŭzata de variado de la voĉa sonalto.

inversio

aranĝo de frazo en nekutima ordo. En lingvoj kun rigida vortordo sintakse difinita tio povas esti permuto de la subjekto kaj predikato; en la lingvoj sintakse liberaj (i.a. en Esperanto) tio estas la meto de remao antaŭ la temo.

remao

la informa parto de komunikaĵo (de frazo), tio nova, kion la parolanto volas komuniki al la aŭskultanto pri (aŭ kadre de) la temo (angle: *rheme*, *focus*, *comment*, *core*; france: *rhème*; germane: *Rhema*, *Fokus*; ruse: *пема*; pole: *remat*).

rigidorda lingvo

lingvo, en kiu la ordo de la ĉefaj frazmembroj estas rigide fiksita per la sintaksaj reguloj.

temo

la malpli informa parto de komunikaĵo, kiu ne entenas novan informon, sed servas kiel deira punkto por la nova, la interesa parto (remao), kiun la temo ligas kun la kunteksto. (angle: *theme*, *topic*; france: *thème*; germane: *Thema*; ruse: *тема*; pole: *temat*).

Referencoj

FA H. C. Andersen, tr. Zamenhof: Fabeloj.

FE La *Fundamenta Ekzercaro* (parto de la *Fundamento de Esperanto*).

PAG K. Kalocsay, G. Waringhien: Plena Analiza Gramatiko de Esperanto. 5^a korektita eldono. Rotterdam: UEA, 1985.

PE L.L. Zamenhof: Proverbaro Esperanta.